

# BÁCSORSZÁG



**IN MEMORIAM**

---

---

Vajdasági  
honismereti  
szemle

1848. március 15.

\*

Szekeres László  
(1931–1997)

# Az 1848-as események főbb szereplői



Petőfi Sándor



Kossuth Lajos



Batthyány Lajos



Táncsics Mihály



Bem József



Perczel Mór



Vetter Antal



Guyon Richárd



Görgei Artúr

# MINDANNYUNK MÁRCIUSA

**A Z 1815. ÉVI** bécsi kongresszusban, az 1945-ös jaltai egyezményhez hasonlóan, a Napóleon fölött győzedelmeskedő hatalmak „Szent Szövetséget” kötöttek a fennálló politikai és társadalmi állapotok tartósítására. A befagyasztott feudális rendszer, a nemesiség uralmával, a parasztok és munkások jogfosztottságával, az 1847-48-as forradalmak hatására omlott össze.

1848 tavaszát a „népek tavaszának” nevezi a történelem: az év első harmadában 13 város lett a régi rendszert megdőnteni akaró forradalmi események színtere: január 12-én Palermo, január 27-én Nápoly, február 23-án Párizs, március 4-én München, március 13-án Bécs, március 15-én Graz és Pest, március 18-án Milano és Berlin, 20-án Poznan, 22-én Velence, április 12-én Konstanz, 26-án pedig Krakkó.

„Föltámadott a tenger,  
A népek tengere;  
Ijesztve eget-földet,  
Szilaj hullámokat vet  
Rélmító ereje”

– írta Petőfi 1848 tavaszán.

E forradalmak közül a február 23-án kirobbant párizsi fölkelés adta Kossuth Lajosnak és a magyar ellenzék főleg fiataljainak azt az erőteljes indítást, hogy most már Magyarországon is történjen valami – az, aminek történnie kell. Hogy MIT KÍVÁN A MAGYAR NEMZET, azt a magyar ellenzék március 13-án 12 pontban sorolta fel:

1. Kívánjuk a' sajtó szabadságát, censura eltörlését.
2. Felelős ministeriumot Buda-Pesten.
3. Évenkénti országgyűlést Pesten.
4. Törvény előtti egyenlőséget polgári és vallási tekintetben.
5. Nemzeti őrsereg.
6. Közös terheviseelés, képviselőlet egyenlőség alapján.
7. Urbéri viszonyok megszüntetése.
8. Esküdtszék
9. Nemzeti Bank.
10. A' katonaság esküdjék meg az alkotmányra, magyar katonáinkat ne vigyék külföldre, a' külföldieket vigyék el tőlünk.
11. A politikai statusfogylyok szabadon bocsáttassanak.
12. Magyar, vagy is Erdélynek Magyarországgal egyesítése.”

Amikor a március 13-i bécsi forradalom győzelmének híre március 15-én Pestre is

eljutott, a radikális változásokat követelő és a 12 pontot összeállító fiatalok vezetésével először néhány száz, majd tizezernél is több ember gyűlt össze Pest és Buda uccáin, hogy délután a Nemzeti Múzeum piacán nyilvánosan is felolvassák a 12 pontos kiáltványt és meghílgassák Petőfi Sándor Nemzeti dalát, amelyet két nappal előbb írt a költő.

„Talpra magyar, hí a haza!  
Itt az idő, most vagy soha!  
Rabok legyünk, vagy szabadok?  
Ez a kérdés válasszatok!”

A hónap közepét latinosan nem tizenötödikének, hanem a hónap idusának nevezték. Március idusa történelmünkben a magyar forradalom és szabadságharc kezdeteként vonult be nem csak a magyarság, de a történelmi Magyarország minden népének életébe. Március idusát Magyarország minden népe egyforma lelkesedéssel üdvözölte – sem előtte, sem utána nem volt olyan napja a Kárpát-medencének, amely ennyire egybefűzte volna a térség igen vegyes lakosságú falvait és városait.

A szlovák városokban és falvakban a szlovák lelkészek a templomokban, a szlovák költők az összejöveteleken előadott verseikben ünnepelték a 12 pont rendelkezéseit, Ljudevit Stur, a szlovák nemzeti mozgalom vezetője, boldogan jelentette ki: „Szegény népünk... végre az ország polgára és ember lesz!”

Az erdélyi románok vezetői lelkesen fejtegették, hogy Magyarországon megvalósult a jogokban és kötelességekben való egyenlőség, és hogy nekik is a pesti tizenkét pont kidolgozóival kell tartani, mert „e pontok által minden zsarnoki és elnyomó kiváltás megsemmisült, hisz ott már feljött az igazság és a szabadság napja”.

Hasonlóan ünnepelték március 15-öt a szerémségi és baranyai horvátok és szerbek. Vukovaron és a Szerém-

ség nagyobb részén a háromszínű kék-fehér-piros zászló mellé egy zöld szalagot is erősítettek, a magyarok színeit, és mindenütt hangzott az üjongó kiáltás: „Zivela sloboda – Éljen a szabadság!”

Lelekésedés lett úrrá a Bácska és a Bánát területén is.

A régió egy része tartozott csak ekkor, 1848. március 15-én, a magyar vármegyék közigazgatása alá. Autonómiája volt a határvidéki helységeknek és ugyanacsak sajátos autonómiája a Tisza Kiáltáságos Kerületnek és a



A 12 pont eredeti nyomtatott példányának másolata

## Föltámadott a tenger...

*Föltámadott a tenger,  
A népek tengere;  
Ijesztve eget-földet,  
Szilaj hullámokat vet  
Rémítő ereje.*

*Látjátok ezt a táncot?  
Halljátok e zenét?  
Akik még nem tudták,  
Most megtanulhatják,  
Hogyan mulat a nép.*

*Reng és üvölt a tenger,  
Hánykolódnak a hajók,  
Súlyednek a pokolra,  
Az árboc és vitorla  
megtörve, tépve lóg.*

*Tombold ki, te özönvíz,  
Tombold ki magadat,  
Mutasd mélységes medred,  
S dobáld a fellegekre  
Bószült tajtékokat;*

*Jegyezd vele az égbe  
Örök tanúságul:  
Habár fölül a gályá,  
S alul a víznek árja,  
Azért a víz az úr!*

PETÓFI Sándor

Nagykikindai Kiváltságos Kerületnek. Ez utóbbiak is, bár szinte semmi kapcsolatuk nem volt a magyar közigazgatással, szívvél-lélekkel ünnepelték március idusának híré – elsősorban azért, hogy a katonai közigazgatás és az igazságtalan birtokviszonyok alól felszabaduljanak és a 12 pontban megfogalmazott Magyarországhoz tartozzanak.

Pancsova a bánsági határőrvidékhez tartozott és a 12. sz. német-bánsági ezrednek volt a székhelye. A lakosság kétharmada szerb volt, akik március 18-án értesültek a pesti eseményekről. Számukra a legfontosabb kérdés ekkor a már elavult grancisár életformának a sorsa volt. Március 22-én több száz ember behatolt a városházára, törtek-zúztak, új polgármestert állítottak és 19 pontban foglalták követelésüket, amelyben azt is kérték, hogy Pancsovát csatolják a magyar királysághoz, megszüntetve ezzel a határőrvidéki uralmat és annak jogrendjét.

Zimonyban is hasonló események zajlottak. A 12 pont hírére örömtüzeket gyújtottak a városban, magyar zászlókat és kokárdákat lobogtattak a szerb zászlók mellett – de az elégedetlen és jogfosztott szegénység a békés tüntetést romboló áradattá változtatta; törtek-zúztak, gyújtogattak, behatoltak a városházára, leváltották az előljárósságot, az újat pedig arra kényszerítették, hogy kérje Zimonynak a Magyar Királysághoz való csatolását.

Fehértemplom a bánati határőrvidék 18. sz. ezredének a székhelye volt. A németek többségben voltak (4300-an), a szerbek száma 1178, a románok pedig 600 volt. A németek és a románok osztatlan örömmel köszöntötték a 12 pontot, remélve, hogy Versecen is hamarosan megszűnik a katonai közigazgatás és Magyarország-hoz csatolják őket. A szerbek Fehértemplomban már ekkor elleneztek ezt, mert az volt a vágyuk, hogy autonóm Vojvodina keretében szerb közigazgatás legyen a városban.

Becse és Kikinda kiváltságos körzet volt, ahol a gazdasági és a szociális kérdés megoldatlansága mellett évtizedek óta a szerb-magyar viszony is kiélezett volt. A 12 pontot ennek ellenére itt is örömmel üdvözölték, de elégedetlenségüket már az első napok-

ban kifejezték különböző atrocitásokkal.

A vármegyéhez tartozó városok közül Vajdaságban Versec volt az egyetlen, amely Temes megyéhez tartozott, s március idusának a híre is Temesvárról érkezett. A 12 pont ünnepélyes meghírdetését március 25-re tervezte a város előljáróssága. A Kamara gazdasági hivatalának az udvarán hatalmas emelvényt állítottak fel, amelyről két szolgabíró, Csiky Lajos és Aleksandar Kumanović szólt a tömeghez, majd Svetozar Peša főjegyző és dr. Kleszyk Franc tisztifőorvos vették át a szót. A lelkesítő beszédekre azonban már itt is különbözőképpen reagált a hallgatóság: a város többségét kitevő svábok éljenek, a szerbek kifütyülték a szónokokat és olyan felsikeltően ordítottak, követelve a szerb jogok azonnali megadását, hogy a népgyűlést idő előtt be kellett fejezni.

Nagybecskerekén, Torontál vármegye székhelyén az ünnepélyes hangulat örömet semmi sem zavarta meg. Ide március 18-án érkezett a pesti forradalmi ifjúság 12 pontos követelésének a híre. A vármegye nyomban lovas hírnököket küldött az egyes helységekbe, hogy megvigyék az örömhírt. Már aznap, 18-án este a színházban diszülést tartott Nagybecskerek értelmissége és 19-ére naggyűlést hívtak össze a város főterére. Először Lazar Hadžić szerb polgármester, majd a horvát püspökség bánati birtokainak lovát főigazgatója, Feliks Mihajlović tartott ünnepi beszédet. Ezután a jelenlévők közfelkiáltással elfogadták a 12 pontot, elhatározták a közbiztonságra ügyelő őrség megszervezését és érdemeik miatt kérték Kossuth Lajosnak és Nyáry Pálnak a kitüntetését.

Zomborban, Bács-Bodrog vármegye székhelyén éppen a vármegye tisztikara ülésezett, amikor március 20-án megérkezett a pesti események híre. A 12 pontot nyomban elfogadta a vármegyei közgyűlése, a város előljáróssága pedig ünnepi kivilágítást szervezett, magyarok, németek, bunyevácok és szerbek közösen vonultak végig a város utcáin. A menet élén Uroš Simić, Zombor vicefiskálisa vitte a magyar zászlót, amely ott lobogott a templomok tornyán és a középületeken.

Újvidéken magyar ruhában, magyar nemzeti színű kokárdával jelent meg a város ülésén Djordje Stratimirović kulpini főbíró, aki később a szerb nemzeti bizottság egyik fő szervezője lett. Érdjehelyi Menyhért, a város történetírója az eseményeket így írta le:

„...márc. 15. Újvidéken is tanácsot tartottak a egy küldöttséget menesztettek a pozsonyi országgyűlésre\*, melynek szónoka Kosztics Sándor ezen szavakkal tejesztette az újvidéki gyűlés határozatait az ország színe elé: „Tekintetes Rendei! Küldöttéi vagyunk a magyar szent korona alatt létező szerb nemzet azon nevezetes részének és községének, mely Újvidéken lakik s mely 12 ezret meghaladó s a hon boldogságáért vérök és életök föláldozására minden percben kész emberekből áll. Igaz ugyan, örvendtes hírt kaptunk, hogy kérelmeink legnagyobb részét a Tekintetes Rendei már teljesíteni kegyeskedtek, mindazáltal egy részről megbízatusunknak eleget tenni kívánván, más részről legszentebb kötelességünknek érzéven az egész világ, kiváltképpen pedig a Tekintetes Rendei előtt hátkodunk netünkét nyilvánítani – bátorosdunk további kérelmeink egyébb pontjait előterjeszteni azon legalázatosabb kérellemmel: méltóztassanak bennünket testvéri karjaik közé, mint ugyan egy hon fiait fogadni; mi pedig szent ígéretet teszünk, hogy mi szerbek, ezentúl csak egyedül Magyarországról és csak a magyarokért élni és halni fogunk” (Éljenzés.)

Erre Vidos József kerületi jegyző felolvassa a kérelmeket, melyek a következők:

1. A szerbek a magyar nemzetiségét s a magyar nyelv diplomáciai méltóságát, ezek elsőbbségét és hatalmát minden közzáladalmi és hazai viszonyokban Magyarországnban szíves készséggel elismerik és viszont kívánják, hogy a magok nemzetisége is elismertessék és nyelvök szabad használása a magok tulajdon ügyeiben (az egyházi szolgálatokban és azok körüli belbizgatásban) törvény által megerősíttessék.

2. Vallásuk függetlensége, szabadsága s más keresztény vallásokkal való viszონos egyenlősége, szentegyhá-

zaik, iskoláik s egyébb képező intézeteik, valamint köz- és elidegeníthetetlen alapítványaik és egyébb nemzeti intézeteik nemzeti gyűlekezet általi szabad rendezése és igazgatása szerint törvény által megerősíttessék.

3. Jövendőben a püspökségek az egyházi szabályok által meghatározott egy évi szünidőn túl üresek ne maradjassanak és így a már régóta megürült bácsi püspökség azonnal és még a nemzeti gyűlekezet előtt töltesék be.

4. A kolostorok birtokaikra néve törvény által biztosíttassanak, elvett birtokaik adassanak vissza; azok rendeltetése, valamint kezelése is a nemzeti gyűlekezet hatása alá essék.

5. Hogy mind az első (consistorium), mind a föllebbviteli bíróságu szentszékekhez (appellatorium) aránylagos számmal és döntő szavazattal ellátott világi óhítu egyének alkalmaztassanak összes dolgokban, melyek valamint azelőtt is, szerb nyelven vezetendők lesznek.

6. A keleti hitvallás bármily megtámadtatás ellen, kiváltképpen pedig az unio és propaganda ellen tökéleteséggel biztosíttassék és a szentegyházak, melyek erőszakkal vagy álnokul és ámitással elfoglalttattak, ugyanazon hitvallásuaknak adassanak azonnal vissza.

7. A nemzeti gyűlekezet (kongresszus) szeptember 13-ik napján, ugys mint egyházunk ujve napján eszterdönkint a felsőbb helyről való engedelem nyerése megszüntetésével Újvidéken, mint a legnépesebb szerb község helyén tartassék és a gyűlekezet követek választásában részesüljenek mindazok, kik papibért fizetnek.

8. A nemzeti gyűlekezet haladék nélkül, még pedig a jelen országgyűlés elosztatása előtt, de mindenestre a jövő országgyűlés összehivatása előtt tartani engedíttessék és abban a világiak osztályából 100, az egyháziak közül 25, a határszélből 50, és pedig azon utóbbiak közül 20 katonai és 30 polgári egyén, végtére a dalmaták közül 10 képviselő részesüljön.

9. A nemzeti gyűlekezet jogosításék fel nemcsak érseket és püspököket, hanem iskolai főigazgatót s a nemzeti elidegeníthetetlen és iskolai közalapítványok felett örökdő segéde-

## Nemzeti dal

*Talpra magyar, hí a hazal  
Itt az idő, most vagy soha!  
Rabok legyünk, vagy szabadok?  
Ez a kérdés, választatok! –  
A magyarok istenére  
Esküszünk,  
Esküszünk, hogy rabok tovább  
Nem leszünk!*

*Rabok voltunk mostanáig,  
Kárhözottak ősapáink,  
Kik szabadon éltek-haltak,  
Szolgaföldben nem nyughatnak.  
A magyarok istenére  
Esküszünk,  
Esküszünk, hogy rabok tovább  
Nem leszünk!*

*Sehonnai bitang ember,  
Ki most, ha kell, halni nem mer,  
Kinek drágább rongy élete,  
Mint a haza becsülete.  
A magyarok istenére  
Esküszünk,  
Esküszünk, hogy rabok tovább  
Nem leszünk!*

*Fényesebb a láncnál a kard,  
Jobban ékesíti a kart,  
És mi mégis láncot hordtunk!  
Ide veled, régi kardunk!  
A magyarok istenére  
Esküszünk,  
Esküszünk, hogy rabok tovább  
Nem leszünk!*

*A magyar név megint szép lesz,  
Mélto régi, nagy híréhez;  
Mit rákentek a századok,  
Lemossuk a gyalázatot!  
A magyarok istenére  
Esküszünk,  
Esküszünk, hogy rabok tovább  
Nem leszünk!*

*Hoi sírjaink domborulnak,  
Unokáink leborulnak,  
És áldó imádság mellett  
Mondják el szent neveinket.  
A magyarok istenére  
Esküszünk,  
Esküszünk, hogy rabok tovább  
Nem leszünk!*

PETŐFI Sándor

## Főbb események 1848-ban

### MÁRCIUS

1. A párizsi forradalom híre elérkezik Pozsonyba.
11. Pesten a fiatalok elkészítik a 12 pontot.
13. Petőfi megírja a Nemzeti dalt. – Bécsben forradalom tör ki.
15. Pesten győz a forradalom.
17. István nádor Bathányi Lajost nevezi ki az első önálló magyar kormány miniszterelnökévé. Kossuth Lajos pénzügyminiszter lesz.
19. A pest-budai szerbek a királyhoz intézett feliratban kérik nyelvük és nemzetiségük elismerését.
25. A pesti szerbség vezetőinek nyilatkozatából: „mi hazafiúi érdelemtől illetve, jelen átalakulás korszakában a reformot mint egész honunkra nézve elismert szükségét, összes testvéreinkkel egy szívvel-lélekkel kívánjuk, s fel is karoljuk... jel-szavunkat ismételjük: királynak hűséget, a hazának minden áldozatot, a magyarnak testvéri szeretetet.”
27. Újvidéken szerb nemzeti gyűlés határozatokkal fordul az országgyűléshez: követelik a feudális viszonyok felszámolását, nemzeti létük elismerését és azt, hogy belső ügyeiket anyanyelvükön intézhessék.

### ÁPRILIS

8. Az újvidéki szerb gyűlés küldöttsége átnyújtja az országgyűlésnek a március 27-i feliratot.
9. Az újvidéki gyűlés küldöttségével folytatott tárgyaláson Kossuth elutasítja a szerbek külön nemzetként való elismerését.
14. Karlócsán szerb nemzeti gyűlés első ízben fogalmazza meg a Bácskából, a Temesközéből, a Szerémségből és Baranyából alakítandó Szerb Vajdaság követését.
21. Josip Rajačić karlócai metropolita május 13-ra önhatalmúlag összehívja a szerb nemzeti kongresszust.
26. Szemere Bertalan belügyminiszter Csernovics Pétert délvideki királyi biztossá és temesi főispánná nevezi ki.

ket (assistentes) – kik mint számoló kezelők egyik gyűlekezettől a másikig ennek a számadásokat előterjeszteni kötelesek legyenek – szabadon választani.

10. A gyűlekezeti tanácskozás nyilvánosan tartassék, hatásköre és tárgyai pedig, valamint egész organizációja – melyet az első gyűlekezet kidolgozott – országgyűlésileg törvény által megerősítessék.

11. Érsekünknek és püspökeinknek országgyűlési szavazat és ülési jog, méltóságukhoz képest és hivataloskodási kor szerint a római katolikus érsekek és püspökök között adassék meg.

12. Az 1792. X. és 1844. évi V. törvénycikk értelmében a szerb nemzetből való egyének valamint a legfelsőbb és felsőbb, úgy egyéb törvényhatóságokhoz leendő tiszt alkalmaztatáskor illő tekintetbe véssenek és mostani körülmények között tetteleg alkalmaztassanak.

13. A kikindai és tiszamelléki kerületek jogostassanak fel ismeretes érdemeik következtében üléssei és szavazattal bíró követeket az országgyűlésre küldhetni.

14. A határvidéki egyházi és iskolai dolgok rendezése, valamint iskolai igazgatók kinevezése a nemzeti gyűlekezettől függjön; továbbá a határvidékek politikai tekintetben az ország többi részeivel egyenlő helyzetbe téssenek; a hűbéri (feudális) kötelek, valamint más a magyar alkotmány úrbéri hatalma volt lakóira nézve megszüntetett, reagok nézve is megszüntessék: hogy ők is földjük iránt tulajdonképpen jogot nyerjenek és minden egyéb szabadságokat és jövedelményeket, melyekben az egész haza részesül, az új törvény szerint valószaggal élvezhessenek.

15. A végvidéki katonák szolgálatait tekintetében, ha csak tettelesen abban vannak és járnak el, a hadi törvények alá rendeltessenek; ezen szolgálatok irányában pedig mindazon jogokat, melyeket a magyar nemzet őrsereg az új törvény értelmében élvezni fog, szinté élvezze; nevezetesen önmagok tiszteteket választthassanak, annyal is inkább, mithogy ezen jogot a nemzet fegyverrel megérdemelvén, azelőtt is gyakorolta kiváltságai

szerint és azokból csak idővel kiesett legyen.

16. A róm. katolikus hitről más valásra szabad átmenetről rendelkező 1844-ik évi III. t. c. a vegyes házasságok teljes szabadságával együtt az óhitűekre is kiterjesztessék.

Meggyőződve lévén, hogy dicsőségesen országgló fejedelmünk kegyelme és az őszinte hazai kormány és törvényhozó testület nagylelkűsége emez igazságon alapult és mérsékelt kívánatainkat és kérelmeinket meghallgatni és sikeresíteni fogja, a szerbek és a többi óhitűek jobbágyi hódolattal szent ígéretekot teszik, hogy egész szívökből és lelkükökből, vagyoniuk és önmagok feláldozásával a hon javának előmozdításában törekedendek; hogy az alkotmányos király és édes hazánk iránt érdemud elődeiket nemcsak utánozni, hanem felüladni fogják.

Kelt Újvidéken 1848. márc. hó 15. tartott szerb és egyéb óhitű községek gyűlekezettéből.

Kossuth rokonszenvesen válaszolt s beszédét ezen szavakkal végezte: Azt indítványozom, hogy a ház ezen petíciót a miniszteriumhoz utasítani méltóztassék, a véget, hogy a menyinyiben olyan paraszok forognak fenn, melyek törvénysértést foglalnak magokban a multra nézve, azokat orvosolja meg a kormány; mennyire pedig olyan dolgok forognak fenn, melyek a törvényhozás intézkedését kívánják, azokra nézve a legközelebbi országgyűlés az illetők meghallgatása mellett a kellő javaslatokat előterjeszteni ismerje köteletségének.

Kossuth után Herger Pál, Újvidék követe a maga igazolása végett szót emel, s kijelenti, hogy ő irásban már ezen lépést megtette s a petíciót átadta a ház elnökének; kéri az ügy pártolását. Erre Kosztics Sádor így bucsúzott el a háztól: Azon atyai gondoskodás, azon magasztos pártolás, azon kegyelmért, melyet a Tekintetes Rendek irántunk ez alkalommal bőven és atyailag bebizonyítottak, hálás köszönetünket nyilvánítjuk és a Tekintetes Rendek bölcsességében bizván, sor-sunkat és életünket ezennel átadjuk.

Ily szelid hangu tárgyalás után ki hitte volna, hogy a konfliktus oly hamar ki fog törni? A mit senki sem sej-

tett, még az idézett országgyűlési tanácskozmány alkalmával megtörtént a mellékszámban, hol Kossuth beszélgetett a küldöttség tagjaival. A küldöttség egyik tagja itt azon ohajt hangsúlyozta, hogy az országgyűlés a szerbeket ismerje el nemzetek. Midőn erre Kossuth kijelenti, hogy Magyarországon egynél több nemzetet semmi esetre sem hajlandó elismerni; Sztrati-mirovics ezt válaszolta: Ha Pozsony tőlünk jogaink elismerését megtagadja, úgy mi azt máshol fogjuk keresni. Erre Kossuth röviden oda veté: „Úgy hát döntösn köztünk a kard.”

A kocka el volt vetve.

(Érdujhelyi Menyhért: Ujvidék története. 238-241. Ujvidék. Popovics testvérek könyvnyomdájából. 1894.)

Március idusának szabadkai visszahangját Iványi Istvánnak a város történetéről írt könyvében így olvassuk:

Márc. 18-án érkezett Szabadkára a pesti márc. 15-diki események híre. Spelletics Bódog ügyvéd mindjárt délután a polgári kaszinóban népgyűlést hívott össze és a nagyszámú hallgató-ság előtt felolvasta és fejtegette a magyar nemzetnek a pesti 12 pontban foglalt kívánalmait. Erre Zomborcsevics Ferenc városi főjegyzőt kérték fel, hogy a városi tanácsot felszólítsa, hogy ez a városi polgárságnak alkalmas adjon a mai postával hallott bécsi, pozsonyi és pesti eseményekkel szemben nyilatkozni és a közbéke és csend fenntartása iránt tanácskoznia. A városi tanács ily rendkívüli körülmények közt megengedé, hogy mindjárt másnap, márc. 19-én rendkívüli, nyilvános közgyűlés tartassék. A városház tornyára kitűzték a nemzeti zászlót és a város örege-apraja sietett a háromszínű kokárdával ékesíteni fel magát. – A valódi népgyűléssé vált nyilvános közgyűlés is kitörő örömmel és lelkesedéssel fogadta el a pesti 12 pontot, mely az ország újjáalakítását foglalta magában a jog és a kötelesség egyenlősége alapján. S jölehet ezek az országok kívánatainak korántsem fejezték ki minden irányát és részét; mégis evel is megelégedve, ennek életbeléptetését határozta kért a királytól egy kérelmi felirásban s ez értelembe a város országgyűlési követéit is utasítani. Ezután lelkesedéssel hallgatta meg a közgyűlés Kossuth felira-

tát, a város országgyűlési követéinek beküldött jelentései, és örvendett Metternich és Apponyi György főkan-cellár bukásán. Mert városunkban mindig magyar nemzeti érzület uralkodott; a nem magyar ajkú bunjevác soha nem kereste a rációk és hörvátok barátságát, hanem a maga sorsát mindig a magyarokéval azonosította. – Az ilyen körülmények közt könnyen veszélyeztetett közbéke és rend biztosítását a közgyűlés a városi hatóságra és a múlt ősszel itt alakult önkéntes polgári őrségre bízta. S minthogy ez eddig csak gyalogosokból állott, Pest város példájára ezt aláírás útján most 500-ra szaporítani és még 200 lovas őrséggel is ellátni határozta. Ennek kivitele egy választmányra bízott Antunovic József tanácsnok elnöksége alatt, és utasításul adatott annak, hogy a helybéli polgári őrség e részben beadott kérelmének szellemében minden városi birtokost személyes vagy pénzbeli részvételre kötelezzenek, és hogy ezen őrség minden tagja díjmentesen a város polgáriai sorába felvétessék, ha eddig még nem volna az. – Katonai gyakorlatok, újságolvasás és politikai szívmölgengések közt teltek a napok; a közhelyek, korcsmák és mulatóhelyek mindig tömve valának...

Ezalatt az országos küldöttség Bécsben bár igen nagy fáradsággal, de mégis célt ért az udvarnál. A király meghallgatta a nemzet kérelmeit; márc. 17-én István főherceget s nádort teljhatalmú kir. helytartónak nevezte ki és gr. Batthyányi Lajost egy független magyar felelős miniszterium alakításával bízta meg.

Ennek híre országszerte új örömet és lelkesedést szült.

Szabadkán a márc. 22-én tartott rendkívüli nyilvános közgyűlésen olvastattott fel a miniszterelnök márc. 17-én kelt első körlevele, melyben az a nemzetet komoly magatartásra hívja fel, és a városi hatóságot is maga körében a közbéke és nyugalom biztosítására szólítja fel, nehogy az országgyűlések amúgy is nehéz munkálkodása megzavartassék. – A bécsi küldöttség szerencsés visszatéréről szóló hírt, Kossuth és gr. Batthyányi Lajos beszédeit és egyéb hazafias közleményeket a Nemzeti Újságból a városi közönség páratlan lelkesedéssel fo-

## Főbb események 1848-ban

### MÁJUS

- István nádor Hrabovszky János altábornagy pétervárai főhadparancsnok horvátországi királyi biztossá nevezi ki.
- 13-15. A Karlócán gyülekező szerb nemzeti gyűlés kinyilvánítja, hogy „a szerb nemzet az osztrák ház alatt a magyar korona kötelékében politikailag szabad és független nemzet”, mely a maga hatalmát az általa kialakítandó Szerb Vajdaság területén kívánja gyakorolni. Ideiglenes kormányt választanak és népukelet fegyverkezésre szólítja. Rajaić metropolitát pátriárkává, Stevan Šupljakac ezredet vajdává választják.

### JÚNIUS

- A Karlócán táborozó szerb felkelők szétkergetésével megkezdődnek a fegyveres harcok a szerb és a magyar csapatok között.
- V. Ferdinánd elutasítja a május 13-i karlócai szerb nemzeti kongresszus kívánását, a Szerb Vajdaság elismerését.

### JÚLIUS

- A magyar hadsereg eredménytelenül ostromolja a szerb felkelők szentamási erősségét.

### AUGUSZTUS

- István nádor felüggeszti Josip Rajaić karlócai görögkeleti metropolitát egyházi méltóságában.
- A magyar hadsereg ismételen sikertelen kísérletet tesz a szerb felkelők kezén levő Szentamás bevételére.
- István nádor Beöthy Ödön ki-nevezi délvidéki királyi biztossá a lemondott Szentkirályi Móric helyébe.

### SEPTEMBER

- A Kiss Ernő ezredes és Vetter Antal alezredes vezette magyar csapatok elfoglalják a szerb felkelők periaszi táborát.
- Jelacić mintegy 30-35 000 fős seregével átéli a Drávát és megindul Pest-Buda ellen. – Batthyány Lajos miniszterelnök bejelenti lemondását, de ismét őt bízza meg István nádor a kormányalakítással.
- Az Országos Honvédelmi Bizottmány felállításá.

## Főbb események 1848-ban

21. A magyar hadsereg harmadszor is sikertelenül ostromolja a szerb felkelők által védett Szenttamást.
22. Kossuth hazaszólítja a császári ezredben szolgáló magyar katonákat.
29. A honvédsereg diadalt arat Pákozdnál Jelačić csapatai felett. Jelačić Bécs irányába kihátrál az országból.

## OKTÓBER

2. Batthyány Lajos lemond mi niszterelnöki megbízásáról.
6. Stevan Šupljikac tábornok átveszi a délvédeli szerb felkelő hadsereg vezényletét.
8. Kossuthot a Honvédelmi Bizottmány elnökévé választja.
- 7-14. A Karlócán összegyűlő második szerb nemzeti gyűlés a birodalmon belül a horvát-szlávön királlyal azonos jogállást követel a Szerb Vajdaságnak; kéri a birodalom minisztériumának szerb taggal való kiegyezését; sorozást rendel el és adót vet ki a Vajdaság területén.
13. Törökbecsénél Damjanich János őrnagy csapatai győzelmes csatát vívnak a szerb felkelőkkel.
25. Az Országos Honvédelmi Bizottmány Beóthy Odón kormánybiztost nevezi ki a szerbekkel folytatandó tárgyalásokra.

## NOVEMBER

1. A fel-dunai hadtest parancsnok-ságát Görgey Artúr veszi át.
3. József Bem felajánlja szolgálatait Kossuthnak.
4. Josip Rajacić pátriárka vezetésével megalakul a Szerb Vajdaság ideiglenes kormánya, a főodbor.
29. Kossuth József Bem lengyel tábornokot kinevezi az erdélyi hadsereg főparancsnokává.

## DECEMBER

15. I. Ferenc József nyitl parancsában megerősíti tisztségében a szerb vajdát és a pátriárkát, nem teljesíti viszont az autonómiára vonatkozó követelést, csak a béke helyreállítása után így „nemzeti bellegazgatást” a szerbeknek.
27. Meghal Stevan Šupljikac tábornok, szerb vajda, a szerb fölkelés csapatainak parancsnoka.
31. Az országgyűlés a hadi helyzetre való tekintettel az Országos Honvédelmi Bizottmánnyal együtt Debrecenbe teszi át székhelyét.

gadta és az e napi közgyűlés az egész városi közönség könnyebb hozzáférése végett külön lenyomatni is rendelé. – Elragadó örömmel veszi tudomásul városunk nemzetiségi különbség nélkül az ügyek állását; hódoló feliratot határoz a királyhoz, hasonlóan István nádor, Batthyányi Kossuth-hoz köszönő és üdvözlő iratokat. – A nemzeti szabadságnak békés úton történt kivívásáért márc. 25-én szombati napon nagy hálaadó isteni tisztelet (Te Deum) tartottat a kath. főtemplomban, melyben az egész város vett részt, főleg a hatóság, a céhek, a tanuló ifjúság, és a polgári őrség disztruhában. Ennek végeztével a szerb templomban is hasonlóan volt isteni tisztelet. Este a város kivilágított, fáklýzmenet zenezőül járta be a tereket és utcákat, szokatlan néptömegek hullámozottak a köztereken s késő éjjelig tartott a közbizalom.

Mindjárt a gyűlés után a sóboltokról és némely céhek zászlairól leszedték a kétféjű sást s helyébe az ország címerét és színeit tették; a lotteriákat pedig beszüntették. – S minthogy a pesti 12 reformpontot többen félremagyarázták, bizottságot küldött ki a közgyűlés, amely ama pontokat velős, rövid magyarázattal ellátva magyar, német és szerb nyelven kinyomossa és a nép közt kiosztassa, hogy mindenki azon pontok igazi értelmét ismerje.

Nehogy e rohamos és nagymérvű országos átalakulások az országlakosok közt zavarokat idézzenek elő, (mint például Pozsonyban a zsidóüldözést) egy márc. 22-én kelt rendeletben a miniszterelnök e városnak is meghagyta, 1. hogy azonnal állandó választmányt alkosson, amely minden netaláni mozgalmat figyelemmel kísérvén, ennek veszedelmes következményeit megelőzni iparkodjék. – 2. A vagyonosabb osztálybeliekből oly őrsereg alkottathatnék, a mely a vagyones személybiztonságot fenntartani képes leend. Függvényeket szükség esetében az állam készletéből fog adni; valamint gondoskodott arról is, hogy az országban több s főleg magyar katonaság helyeztessék be. – E pontokra vonatkozólag a márc. 28-ki közgyűlés úgy intézkedett, hogy a városi kapitány elnöksége alatt egy 29 tagból

álló bizottságot választott a közbiztonság, csend és rend fenntartására. A már fönálló polgári őrsereg szaporítását is elhatározták már, valamint gyalog és lovas új nemzeti őrcsapatokat alakítani, s erre már aláírási-iveket is körtöztek. Az önkéntes gyalog csapat ekkor még csak 100 egyenruhás s kellőleg gyakorolt egyénből állott, s ezeknek fegyverei kard és szuronyos puska volt. Azonkívül volt még naponként szaporodó, de kevésbbé gyakorolt önkéntes csapat mintegy 100 egyénből, akik saját vadászfegyvereiket használták. Aláírás útján egy gránátos osztály felállítását is terveztek, melybe márc. hó végéig 40 egyén be is iratkozott már; hasonló úton már 35 lovas katonát is gyűjtöttek. A két utóbbi csapat alapszabályainak szerkesztését akkorra hallasztották, ha majd 50-50 főre emelkedik. – S minthogy fegyverre nagy szükség volt, ezer lőfegyver, 500 kard s 400 pisztoly kieszközlésére Vermes Gábort a városi őrmester és egy hajdú kíséretében Temesvárra küldték báró Piré parancsnokhoz, de ez eredménytelenül járt; mert sürgetéseire s a miniszteri rendeletre való hivatkozására a katonai parancsnok beavallá, hogy múlt éjjel épen ellenkező rendeletet kapott Bécsből.

(Iványi István: Szabadka szabad királyi város története, I. rész. 414-418. Szabadka, Bittermann József könyvnyomdájából, 1886.)

Március 15-én, és az azt követő napokban a történeti Magyarország és benne a Délvidék minden népe a polgári átalakulás lehetőségének és a nemzeti önállósulás kezdetének örült. A szabadságharc későbbi állomásait már nem tudjuk közösen ünnepelelni. Március idusának forradalmi céljait meg egészen másként akarta megvalósítani a magyar, a szerb, a szlovák, a német, a román és a ruszin vezetés.

## HEGEDŰS Antal

\* A küldöttség tagjai. Kamber János, Polih János, Sztratimirovics György, Kosztics Máttyás, Sztamátovics Pál, Grbics Jakab, Miodragovics György, Popovics Gábor, Mihajlovics P.; mindannyian úvidékiek Sztratimirovics Gy. kivételével, ki kulpinai volt.



# Az 1848-as forradalom és szabadságharc délvidéki vonatkozásairól

Az egész Európán végigsópró nemzeti-polgári forradalmi eszmék nem véletlenül találtak táptalajra a Habsburg Birodalom területén. Nemcsak a magyarok, hanem a horvátok, szlovének, szlovákok, románok és nem utolsósorban a szerbek – akkori szóhasználatban rác(z)ok – megannyian saját, független „ország”-ukat szerették volna megteremteni bizonyos privilégizált jogok kivívásával együtt. Még a haladó érzelmű osztrákok is szembefordultak a konzervatív Habsburg uralkodóházzal.

1848 március idusának euforikus hangú hírei hamar eljutottak a délvidéki városokba, településekre. Az első napokban magyarok, szerbek, németek és horvátok – nemzetiségre való tekintet nélkül – hitelt tettek a forradalmi eszmék mellett és rokonszenv-tüntetések támogatására a Kossuth Lajos (1802-1894) vezette pesti-bécsi forradalmárokat. Az euforikus hangulat azonban nem tartott sokáig, nagyon hamar felszínre kerültek az ellentétek, mind az egyik, mind a másik oldalon feltépődtek a régi sérelmek okozta súlyos sebek. A forradalmi Bathányi-kormányzat semmilyen tapasztalattal nem rendelkezett a nemzetiségi kérdések ügyében, így mervezen elutasított minden ilyen jellegű kérelmet. Elsőként, alig pár nappal a forradalom kitörése után, éppen a legkorábban ocsúdó szerbek néhány követelést vetette el. A Pesten összegyűlt szerbek (főleg helybeliek) petíciót fogalmaztak meg, melyben hangsúlyozzotta elismerték a magyar állam és nyelv elsőségét, de hangsúlyozták saját nyelvük használatát, nemzetiségük elismerését, egyházuk egyenjogúságát, valamint a nemzetet képviselő (egyházi és iskolatügyekben határozó) saját kongresszus összehívását kérték. Ez a petíció napokon belül elterjedt csaknem az egész Délvidéken, ahol szerbek laktak. Valójában ezt fogadta el március 27-én az egyik legfontosabb szerb központnak számító Újvidék lakossága is.

A pesti forradalmárok a szerb követeléseket szeparatizmussal bélyegezték meg, mervezen elzárkózva azok teljesítésétől. Ennek megértésére röviden vissza kell kanyarodni a múltba. A XIX. századi magyarországi szerbség az 1690/91-ben III. Arsenjevi Čarnojević (1698-1706) ipeki (peći) pátriárcha vezetésével beköltözőtökből gyökeredett. Annak idején I. Lipót (1640-1705) császár és király kiváltságlevelé (levelek)-ben zavolta a görögkeleti (ortodox) vallású szerbek privilégizált jogait. Ezek a jogok, különösen a XVIII.

ködes kölesönös volt.

A fentiek ismeretében nem kell csodálkozni, hogy 1848. április 8-án a pozsonyi országgyűlés „kifütyülte” a Dörde Stratimirović (1822-1908) vezette újvidéki küldöttség petícióját. Kossuth Lajos volt az egyik legnagyobb ellenzője a szerbnek adandó bármilyen különjog megszavazásának. A forradalmi kormány merev elzárkózást látva, Stratimirovićek hazatérkezésük után nyílt lázadást szítottak. Kezdetét vette a lázadó szerbek és a forradalmiak (főként magyarok) sok véraldozatot követelő, esetenként mérhetően brutális, jó másfél évig elhúzódó délvidéki csatározása.

A pozsonyi kudarc után, április 20-án Újvidéken nagy népgyűlés követeli az őssz-szerb kongresszus összehívását. Az egyház részéről Josip Rajacić (1785-1861) pátriárcha a hangadó. A másik vezéregyéniség Dörde Stratimirović. Egyes délvidéki városokban súlyos következményekkel járó radikális megmozdulások kerül sor. Április 24-én Kikindán, majd Ó-Becsén már vér folyik. Ezeket a helyeken tüföltött nemzeti elégedetlenséggel ötvözött, paraszti követeléseket tartalmazó „spontán” felkelés tör ki. Az első felelős (forradalmi) magyar kormány katonaságot vet be a véres összetűzések csillapítására. A délvidéki harctéren megjelenik két tehetséges csapatparancsnok, Kiss Ernő (1799-1849) és Vécsey Károly (1807-1849), a későbbi aradi vértanúk, akik ideiglenesen helyreállítják a nyugalmat, de a lavinát ők sem tudják megállítani.

Szemeré Bertalan (1819-1869) belügyminiszter hiába nevezi ki a szerb származású Csernovics Pétert (1813-1892) kormánybiztosá és Bathányi Lajos (1807-1849) miniszterelnök hiába hívja meg a Sajtás vidéki határőrök (Títel) képviselőit tárgyalni. A május 13-ára összehívott karlócai (Sremski Karlovci) kongresszuson kitör a délvidéki szerbek általános felkelése. Kikiáltják a politikailag szabad és független Szerb Vajdaságot, amely Bács, Baranya és Szerém megyékből, valamint a temesi bánságból és a marosi határőrvidékből áll. Ezen a területen szándékozzák visszaállítani a patriarchia hatalmát, illetve a szabad vajdaválasztási jog gyakorlatát. Ennek értelmében Rajačićot pátriárkává választják. A világi hatalom fejévé az akkortájt még Lombardiában állomásozó Stevan Šupljakac (1786-1848) császári ezredet az Észak-Itáliában állomásozó 3. – ogulini – határőr-gyalogezred parancsnoka) javasolják. Az új Szerb

Vajdaság közigazgatását az ún. főbodorba bízzák, melynek vezetője Dörde Stratimirović lett. A karlócai gyűlésen javaslat születik a Horvátországgal való szövetség megkötésére, továbbá a szerbiai anyanemzettel való „egyesülés”-re. Ez utóbbi nyelbeütésére Stratimirović május 20-án Aleksandar Karadordević (1806-1885) fejedelem, illetve Stevan Petrović Knčanin (1807-1855) vajdához – udvari tanácsoshoz – fordul segítségért.

Ezúttal nem áll módunkban belemélyedni az akkori szerb–szerb viszony boncolgatásába. Tudni kell azonban, hogy ebben az időben Szerbia egy része még a tö-



A karlócai szerb nemzeti gyűlés 1848. május 13-i megnyitó ülése

rők kezén van, ugyanakkor a Karadordević és az Obrenović család élethálharcot folytat a szerb trónért. A délvideki szerbek Karadordevićot támogatják, tőle várnak segítséget, ami fegyverben és emberállományban meg is érkezik. Kničanin vajdát, akit a szerb kormány Kragujevacon felment tanácsosi tiszteletből, mint „magánember” érkezik a Délvidékre. Vele jönnek az önkéntesek, a kegyetlenségük miatt később rettegetté vált vörös fezes, ún. szerviánusok. Időközben a karlócai nyílt felkelést követően ún. szerb katonai táborok jönnek létre. A főparancsnokság egyelőre Đorđe Stratimirovićtal az élen Karlóca körül állomásozik. 1848 június elején Mészáros Lázár (1796-1858) magyar hadügyminiszter utasítja Hrabovszky János (1779-1852) tábornokot, a pétervárdi erőd parancsnokát, hogy a fegyver erejével számolja fel a szerb lázadók katonai góciát és állítsa vissza a polgári közigazgatást. Hrabovszky június 12-én gyenge erővel Karlóca felé indul, ahol a katonaság összetűt a felkelőkkel és csúfos vereséget szenved. Ezzel végleg megkezdődik a háború a szerbek és a forradalom pártjai között.

A délvideki (vajdasági) szerb felkelők emberbázisát az anyaországon (Szerb fejedelemség) kívül a mai Szerémség, a Sajkás vidék (Titel és környéke), valamint Dél-Bánát egyes körzetei adták. Előretolt erősségüket Szenttamásnál (Srbobran) építtették ki, ami nagy gondot okozott a forradalmi kormányzatnak. Már mintegy 20 ezer főnyi sereget állomásoztattak a Délvidéken, de a szerbek fő erőssége a harmadik nagy rohamot is visszaverte. A magyar hadvezetés 1848 második felében újból újabb csapatokat vont össze

Bácskában, és később Bánátban is, de képtelen volt sikereket elérni a lázadók ellen. Nem is csoda, hiszen ekkor a reguláris császári hadseregrel megerősödött szerb felkelők már jelentős katonai erőt képviseltek. Amíg a szerb felkelők az idő múlásával katonailag erősödtek, a mozgalom politikai szempontból mind nagyobb válságba került. Rajčić és Stratimirović között nyílt ellenségkedésre került sor. Ez utóbbi előtt mind világosabbá vált, hogy a bécsi kancellária csak eszköznek használja a szerbséget a rebellis magyarok ellen. Ennek ellenére 1849 elején, az ún. Windischgrätz (Alfred, 1787-1862, osztrák tábornagy)-terv értelmében a szerbek két hadoszlopban támadásba lendültek. Az egyik hadoszlop Kuzman Teodorović tábornok vezetésével Bánátban nyomult előre, míg a bácskai oldalon, a Tisza mellett, Kničanin vezetésével támadtak a szerbek. Mivel a Délvidé-



Đorđe Stratimirović

ken állomásozó magyar csapatokat átszervezés céljából visszarendelték Szegedre, a császári csapatokkal megerősített szerbek ellenállás nélkül törhettek északnak. A visszavonuló honvédek nyomában érkeztek „felszabadítók” január 21-én feldúlják Verbászt, ami pánikot kelt Becse, Temerin, Adga, Zenta, Kanizsa magyar lakossága körében. A félelem és a rettegés napjai következnek Közép- és Észak-Bácskában. A szerbek február 11-én elfoglalják Zombort, majd rövid pihenő után megindulnak Szabadka felé. Gróf Vécsey Károly tábornok, a Szegeden szerveződő IV. forradalmi hadtest parancsnoka felmentő csapatokat küld Bácska legnagyobb városának védelmére, méghozzá sikerrel. 1849. március 5-én a városi népfelkelők és a reguláris forradalmi csapatok az ún. kaponyai csárdánál megfutatták a szerbeket, akik visszahúzódnak Zomborra.

Alig két hét után Perczel Mór (1811-1899) tábornok Szegedről kiindulva jelentős erőkkel megkezdte a délvideki tavaszi hadjáratot. A szerb felkelők és a császári csapatok mind a bánáti, mind a bácskai frontokon sorozatos vereséget szenvednek és fejeztve vonulnak vissza utolsó nagy bázisukig, a Titeli fennsíkig. Itt Perczel támadása kifulladásig tart. Néhány történetíró szemere veti a kiváló tábornoknak, amiért megkegyelmezett a szerbeknek. Az igazsághoz tartozik azonban, hogy Perczel Mór nagy valószínűséggel szándékosan nem akarta feloldozni fáradt csapatait a jól megerősített határőrészek felszámolásában. Valószínűleg másként cselekszik, ha tudja, mit hoz a jövő. A titeli szerb-császári „hídfo” 1849 nyarán nagy segítséget jelent az ismét támadó Josip Jelacić (1801-1859) horvát bñ seregének. Jelacić a császári erőkkel Szlavóniából kiindulva átkel a Dunán és Titel alatt június 4-én vereséget mér Perczel Mór csapataira. Sőt, nem sokkal ezután Kátnynál is győzelmet arat a honvédség. Jelacić terve Bácska bevétele, ahol most már csak Becse magasságában állomásozik kisebb létszámú forradalmi sereg. Ezeket elsöpörvén, a császáriak Verbásznál ütnék tábornok. A horvát bán tudja, hogy északról közelednek azok a hadoszlopok, amelyeket a IV. forradalmi hadtest új főparancsnokának, Vetter Antal (1803-1882) altábornagnak két kiváló hadvezére, Guyon Richárd (1812-1856) és Kmety György (1813-1865) tábornok vezet. Az egyesült honvéd erők a Hegyes-Feketehegy-Szeghegy települések határolta térségben 1849. július 14-én kialakult csatában megfutatták Josip Jelacić császári-szerb seregét. Ez volt az utolsó nagyobb ütközet a Délvidéken a világsíri fegyverletételig, azaz

1849. augusztus 13-ig. Kuriozumként megemlíthetjük, hogy Pétervárad parancsnoka, Kiss Pál tábornok csak szeptember 5-én volt hajlandó átadni az erősséget a császáriaknak.

Mint tudjuk, a magyar szabadságharc elbukott, súlyos véráldozatot hozva ezzel a jövő nemzedékének boldogulásáért. A szerbek bár a győztesek oldalán fejezték be a háborút, a császáriaktól a sok ígéreten kívül mást nemigen kaptak. Álljon itt végezetül és egyben mementőként mindkét nemzet számára egy idézet, amelyet állítólag az 1839 óta száműzetésben élő Miloš Obrenović (1780-1860) szerb exfejedelem jelentett ki 1848 nyarán: „Egyezzenek ki a szerbek és a magyarok, mert ha nem, akkor az osztrák becspajza a szerbeket és a magyarokat is”. Az ilyen és ehhez hasonló elmelecké sajnos mindig csak a történelmi távlatok ismeretében értékeljük igazán.



Kničanin és szerviánusai

# SZEKERES LÁSZLÓ (1931-1997)

**T**öbb mint két hónapja nincs közöttünk Szekeres László régész-muzeológus, aki sokoldalúságával, ugyanakkor kivételesen toleráns hozzáállásával sokban hozzájárult Vajdaság, és azon belül Szabadka városának illetve környékének helytörténeti, helyismereti kutatásához. E régió igazi polihistoraként egy kicsit történész, egy kicsit nyelvész, egy kicsit földrajz-kutató, sőt az utóbbi években a délvideki magyarság egyik jeles politikusja is volt. Ő azonban izzig-éregésnek tartotta magát.

Már gimnazista korában szemet vetett későbbi „nagy szerelmére”, ami a régmúlt korok emberei életének kutatásában nyilvánult meg. Nem sokkal a második világháború követő időszakban tevékenyen részt vett annak szervezésében, amelynek célja az volt, hogy az ún. északkelet-bácskai körzet múzeumi tevékenységét életre keltsék. Ennek a mozgalomnak az élén a szabadkai Városi Múzeum első igazgatója, Schulman Imre állt. Ő szervezte meg fiatal munkatársának, Szekeres Lászlónak, hogy egyetemi tanulmányait Ljubljanában végezhesse. A szlovén nyelvet kezdetben egyáltalán nem beszélő szabadkai „golya”, kitűnő nyelvtérképének köszönhetően, gyorsan felalatta magát és hamar beilleszkedett az idegen környezetbe, közben sok barátot szerzett magának. Szekeres László 1957 nyarán Sreck Brodar professzor tanítványaként ösztöndíjra diplomát a lubljanai Bölcsészudományi Egyetem Régészeti Tanszékén, ezt követően pedig néhány évig tiszteletdíjasként régészkedett a szabadkai múzeumban, ahol – a távozó Schulman Imre helyére – 1960-ban kinevezték igazgatójának. Nagy lelkesedéssel és ambícióval folytatta elődjének munkáját a város helytörténeti múzeumban, amely az archeológián kívül a néprajzot, a természettudományt, a kultúrtörténetet, a numizmatikát, sőt még a művészettörténetet is lefölelte. Egyik alapítója és szervezője volt a Palicson induló, később pedig önálló intézménnyé fejlődőtt szabadkai Képzőművészeti Találkozóknak.

A kor akkori szemlémenek megfelelően egy múzeumigazgatónak társadalmi-politikai szerepéről is jutott. Szekeres László a hatvanas években városi tanácsnoknak, valamint több, újdívidi székhelyű kulturális, múzeumi vagy szakmai bizottság tagjának választották meg. Ebben az időszakban került sor az első hivatalos nemzetközi kapcsolatfelvételre – elsőként a szegedi Móra Ferenc Múzeummal –, amit később több szakmailag gyümölcsöző együttműködési szerződés követett (a washingtoni Smithsonian Institution például több régészeti ásatást pénzelt Vajdaságban).

Az első nagy csalódást Szekeres László számára (amit később újabbak követtek) a hatvanas évek vége felé megszületett „kultúr(a) rendezési” terv okozta. Ennek megvalósítása során a Városházát átmenősfittették Kultúrothottnak. A múzeumot új helyre költöztették. Szekeres László, látva a halva született ötlet abszurdumát, nagyon bölcsen, tüntetőleg lemondott igazgatói állásáról. Ettől kezdve jobbra már csak a régészeten és a helyismereti kutatásnak szentelte minden idejét. Sorra jelentek meg helytörténeti, többségükben népszerű tudományos szemlémben írt munkái.

A hetvenes években egymás után kerültek napvilágra a régészeti lelőhelyek Észak-Bácskában, sok tennivalójuk akadt a régészeknek. A szervezés és a szakmai irányítás jobbra Szekeres



*Szekeres László*

Lászlóra hárult. Néhány jelentős ásatás, amely Szekeres László nevéhez fűződik: Kishorgos. Templompart (középkor – 1964); Tavankút. Szent Anna-templomdomb (középkor – 1967, 1976); Ludas-Budzsák (neolitikum – 1967); Kishgyes-léglagyár (avar kor – 1968); Kanizsa-Velebit (bronz- és szarmata kor – 1970); Topolya-Bánkert-Vághóhid (szarmata és avar kor – 1973/74); Ludas-Mákos-part (neolitikum, vas-, szarmata, közép- és török kor – 1975); Zentagunaras-léglagyár (szarmata kor – 1975); Topolya-Pusztatemplom (középkor – 1976); Bajsa-Kecskéspart (középkor – 1977); Verušić-Naumovićevo-Nitrogén művek (szarmata és középkor – 1979-1982); Hajdújárás-Kövágó-Varga-tanya (középkor – 1971). Számtalan régészeti feltáráson dolgozott itthon és külföldön, többek között Németországban és Magyarországon.

(Szak)irodalmi munkásságát illetőleg Szekeres László az egyik legtermékenyebb szerző volt Vajdaságban. Megannyi szaktanulmányt, népszerű-tudományos és ismeretterjesztő írást, az utóbbi években pedig politikai vitacikket jelentetett meg. Legkiemelkedőbb munkái közé tartozik a szerb nyelven megjelent: Istorijski arheološki istraživanja u Subotici (1969), ami némi módosítással magyarul is napvilágot látott; A szabadkai régészeti kutatás története (1971); Zenta és környéke története a régészeti leletek fényében (1971); Szabadkai helynevek (1975); Amit az idő eltemetett (1981); Középkori települések Északkelet-Bácskában (1982); A hunok és Attila (1985); Afrikai út – Vojnicki Oszkár naplójegyzetei (1985); Kanizsa múltja a régészeti leletek fényében (1986); A kishorgosi templomról (1993); Mementó 1944-1994 (1994); Szarmata és XI. századi temető Verušicon (1996); Kanizsa Monográfiája I. – régészeti rész (1996); Szerkesztés alatt van Zenta város Monográfiája I. – régészeti rész, illetve utolsó kézirat, az e sorok szerzőjével közös kiadvány: Szabadka és környéke története a régészet tükrében. (Még ebben az évben megjelenik.)

Az ún. joghurtforradalmak követően Szekeres László érdeklődése a politika felé fordult. A többpártrendszer bevezetésének hőskorában a VMDK alapítójának egyike volt. Bátran kiállt a délvideki magyarság érdekeiért, jogaiért. 1994-ben, a pártcsakadás idején, a VMDK-ból kivált VMSSZ alapító tagja volt. Szókimondásáért olykor kemény bírálók szertették magának, ami végül arra kényszerítette, hogy némely kérdésben eltávolodjon pártjának nézeteitől.

Szekeres László tagja volt az Illyés Közalapítvány Vajdasági Alkuratóriumának és elnöke a Határon Túli Magyar Könyvek Támogatása Tanácsa Vajdasági Bizottságának, 1985 májusától, az indulástól pedig felelős szerkesztője a Bácsországi című havi honismereti szemlének.

A legnehezebb helyzetekben is bízott a problémák megoldásának a lehetőségében, kereste és gyakran meg is találta a megfelelő kiutat. 1997. december 19-én, a Városháza csocdától nagyeremben, ahol a Gimnázium 1747-1997 című tanulmány- és dokumentumkötet bemutatásán vett részt, vállalt feladatát azonban már nem fejezhette be. 19.45 óráig egy heten át harcolt a szervezete a halál ellen, amely 1998. december 27-én örökre elragadta tőlnk.

RICZ Péter

## Amit az idő eltemetett

**Gyakran szokták mondani,** hogy a Kárpát-medence – és magától értetődően vele együtt Vajdaság területe is – a történelem folyamán népek átjáróháza volt.

Ha nem is ez a teljes igazság, szembetűnő az a tény, hogy ez a terület mindig különleges szerepet töltött be Európában; ezt számtalan példával lehet alátámasztani. Kezdehetjük a neolitikummal, amikor a legkorábbi földművelő társadalmak dél-északi irányú terjeszkedésében tartományunk területe aktívan vet részt, majd folytathatjuk a bronzkorszakkal, amikor ismét fontos kulturális cserék és népmozgalmak színtere volt, megemlíthetjük azt is, hogy időszámításunk első ezredévében az Alföld előbb Attila népének, a hunok birodalmának a központja, később pedig a rendkívül népes avar törzsek szállásterülete volt; olyan terület, amelyet mind a hunok, mind az őket megelőző, illetve kísérő germán törzsek, mind pedig az avarok megfelelő hídfőnek, vagy inkább ugródeszkának tekintettek további, nyugati és déli irányba történő hódítási törekvéseik számára. Idevágó tény az is, hogy a népvándorlás viharaiiban üressé vált Balkán-félszigetet elárasztó szlávok jelentős része is ezeken a területeken keresztül áramlott dél felé, többé-kevésbé valóra váltva azt, ami a hunoknak és az avaroknak csak szándékában volt.

Az ember társadalmi fejlődésének korai szakaszaiban feltétel nélküli függvénye volt az őt körülvevő természeti adottságoknak. A régésznek ezért nagy figyelmet kell szentelnie a földrajzi tényezőknél. Ha tehát az előbbi nagyobb keretből kinagyítjuk Vajdaságot, akkor a következőket szükséges elmondani:

Tartományunk fekvése igen kedvezőnek mondható, s ezt a régészeti leletek koncentrációjából is kiolvashatjuk. Három európai nagyságrendű folyó szeli át vagy határolja: a Duna, a Tisza és a Száva, de ezeken kívül még számos, a mi szemszögünkből jelentős kisebb folyócska és patakocskák öntözi termékeny talaját. Ezek közül említjük meg a Bánátban a Temest, a Begát és a Maros természetes folytatásának tekinthető Arankát (régii nevén Harangod), a Bácskában a Moszongát (régii nevén Uz), a Jegricskát, a Bácsér-Krivaját, a Köröst és végül a Szerémségben a Bosutot.

Régebben a folyóknak és az állóvizeknek pótolhatatlan szerep jutott az emberi társadalmak életében. Először, mert életkörülményeik mindenkor megkövetelték a vizet (ivóvíz, halászat stb.), másod-

szor, mert a vizek nélkülözhetetlen közegei voltak a közlekedésnek, különösképpen azokban az időszakokban, amikor az egyébként áttekinthető síkságok is sűrű, nehezen áthatolható erdők borították. Közlekedés szempontjából a Duna a legjelentősebb, mert területeinket mindenkor összekötötte Európa távolabbi részeivel. Két nagy mellékfolyója, a Tisza és a Száva utat biztosított az Alpok és Bosznia, illetőleg – a Marost is beleszámítva – az Alföld északi részei és Erdély felé, ahonnan mindig fontos nyersanyagokat lehetett kapni (kovakő, obszidián, só, réz, ón, arany stb.). Nem vajdasági folyó, de meg kell említeni a Moravát is, mert mint egy nagyon fontos út része, gyakran volt nálunk is érezhető közvetítő szerepe. A Morava völgyén keresztül lehetett legkönnyebben Közép-Európából eljutni (lejjebb a Marica vagy a Vardár vonalát követve) a Földközi-tengerre, ahonnan mindig érkeztek kulturális hatások, és amelyeknek a partvidéke mindig erős vonzerőt gyakorolt a kontinentális népekre.

Ezen a helyen ki kell még emelni egy specifikus, régészetiileg és történelmileg is bizonyítható tény. A Duna, bár óriási távolságokat kapcsol egybe, nemegyszer volt kultúrák vízváltatója, vagy akár népek határa is. A neolitikumban például, vagy hogy közelebbi példát is vegyünk, a római birodalomnak évszázadokon keresztül volt legfontosabb határvonalai egyike. A Tisza ezzel szemben nem egy őskori kulturális csoport vagy későbbi nép földrajzi gerincét képezte; összekötő, közvetítő szerepe a legkorábbi neolitikumtól kezdve egészen a szarmata kor végéig, tehát mintegy öt és fél ezer éven át, szinte állandóan kifejezésre jutott.

A mondottakból következik, hogy a rég letűnt idők anyagi bizonyítékai, a régészeti leletek elsősorban a folyók és a

tavak partjain találhatók meg. Gázlók, fontosabb átkelőhelyek közelében levő helyeken sorakoznak az egykor hosszúra ideig folyamatosan lakott, egész nagy halmokká terebélyesedett települések, tellek, amelyek a régészek legkedveltebb és legfontosabb kutatóterületei. Ilyenek Dél-Bánátban, Banatska Palanka közelében a Zsidóvár, vagy a Szerémségben, Hrtkovec mellett a Gomolava nevű halom. Ahol az ilyen halmok hiányoznak, ott is jelen lehetnek a települések, csak építőik újabb és újabb helyeket keresve a megtelepedésre, nem függőleges, hanem vízszintes irányban gyarapították a telepmaradványokat. Hasonló



A topolyai pusztatemplom ásásán, 1976 augusztusában

esetekben a lelőhelyek egymás mellett sorakoznak mint a Ludas-tó környékén vagy Gomboson, Csókán, Versec környékén és egybeütt.

A meglepetéscsés és az egy helyben élésnek nagyon lényeges feltétele a jó termőtalaj, amiben itt Vajdaságban nem volt sohasem hiány. Ha az éghajlat kedvezőbb lett volna, talán hasonló fejlődésnek lehetnének késői tanúi, amilyen mondjuk a Nílus völgyében végbement.

Illene ezen a helyen még az egyes korszakokban uralkodó éghajlatról is mondani valamit, de a többi földrajzi tényező függvényéről, a növény- és állatvilágról is. Ez azonban még meglehetősen műveletlen kutatási terület, úgyhogy egyelőre csak az el-elmosódó körvonalakat ismerjük, a finomítások elvégzése még a jövő kutatóit várja. Tudjuk, hogy éghajlatunk, a természetes növénytakaró és vele együtt az állatvilág is állandóan változott, de ezeket a változásokat lépésről lépésre követni ma még nem tudjuk.

(...) nálunk a régészeti kutatás figyelemreméltó hagyományokkal rendelkezik. Európai mércékkel mérve is korán megindult a rendszeres gyűjtő- és kutatómunka, úgyhogy néhány múzeumunk az ország legrégebbi múzeumai közé tartozik. De nemcsak korukat tekintve rangosak ezek az intézmények, hanem a több mint egy évszázad alatt bennük felhalmozott régészeti anyag dokumentációs értéke is tekintélyt ad nekik; egyikük-másikuk ebben vagy abban a kérdésben a hazai és a nemzetközi kutatás figyelmének fókuszában áll. Csupán példaként említjük, hogy a II. világháborút követő években Szerbiában megjelentetett régészeti összefoglaló munkánk mind Vajdaság őstörténetének időrendi vázára támaszkodik.

Ha a kezdetekig megyünk vissza, szembetűnő az a fejlődési sajátosság, hogy kutatásunk története az I. világháború előtt határozottan három területi részre osztható: a Bácskában, a Bánátnban és a Szerémségben folytatott kutatások külön történetére. Egyfajta munkamegosztás látható Zombor, Temesvár és Zágráb között.

Az elsőség Bánátot illeti meg, mivel a Temesvárról kiáramló mozgalom itt, különösen Versecen, már korán nagyon mély és maradandó gyökereket eresztett. Joseph Dörner 1839-ben napvilágot látott művét követően, amely Bánát történetével foglalkozik, egyre-másra jelent meg a többi tanulmány Bárány Ágoston, Leonhard Böhm, Szentkláray Jenő és mások tollából. A leletek is szaporodtak, és ezzel párhuzamosan érlelődött a múzeumalapítás gondolata is. 1882-ben Versecen alakították meg

Vajdaság legelső múzeumát, amelynek a vezetését Felix Millekkerre bízták, aki ezt a feladattól fél évszázadon keresztül látta el. Ezen a helyen kellőn nem méltatható eredményes gyűjtőmunkája mellett értékes jelentéseket és tanulmányokat is publikált.

Móra Ferenc, a szegedi múzeum és egyben a magyar irodalom nagysága, Csókán, a Kremenjácokon tanulta ki a régészet mesterségét. Egész sor nagy sikerű és szakkörökben a mai napig méltatót ásátást vezetett, és ezért, ha a Bánát régészetéről van szó, neve nem maradhat ki a lajstromból.

A Bácskában Szabadkáról indult a döntő kezdeményezés. A sokoldalú és bámulatatosan szorgalmas tanárember, Iványi István kezdeményezésére 1883-ban megalakult a Bács-Bodrog vármegyei Történelmi Társulat, amely a helyenként, elszórtan folyó ásátási tevékenységet egybefogta, és nagy mértékben előbbre vitte. Ha a számos ásátás felsorolását mellőzzük, és csak nevekkel akarjuk megjelölni ezt a korszakot, feltétlenül említenünk kell Dudás Gyula, Gubicza Kálmán, Cziráky Gyula és Roediger Lajos nevét. Ehhez még csak azt tegyük hozzá, hogy a társulat beindításával egy időben megindult a mai zombori múzeum elődjének a működése is.

A Szerémség idő tekintetében nem sokkal maradt le az előző két terület kutatása mögött. Itt zágrábi kutatók tevékenykedtek, név szerint Josip Brunšmid és Viktor Hoffiller. Kutatásaik homlokterében a kelták, a Gomolava nevű tell (többregegy település) és természetesen a római régiségek álltak, ugyanis ez a terület hosszú időn keresztül a római birodalomhoz tartozott.

A két világháború között eltelt évek során a kutatások elsorvadtak, és csak Versecre és környékére korlátozódtak. Említeni csak Miodrag Grbić ásátásait érdemes, amelyeket az amerikai Harvard egyetem régészprofesszoraival végzett Starčevón, egy koraneolitikus telepen. Ott egy olyan anyagi műveltség körvonalait határozták meg, amelyet azóta starčevói kultúrának neveznek a tudományos világban.

A vajdasági régészeti kutatás csak a II. világháborút követően jutott egyenesbe. A világegést követő évek komoly, nagyszabású kutatásait valóságos múzeumalapítási láz előzte meg, ezt nemsokára a szakképzett kutatók első generációja követte. Megindulhatott a rendszeres munka, amelynek eredményei rövid idő alatt felülmúlták az addig elérteteket; csak pusztán felsorolásuk és rövid méltatásuk is külön könyvet igényelne. (...)

(Részlet Szekeres László azonos című könyvből, 7-15. Forum Könyvkiadó, Újvidék, 1981)



Németországi ásátáson, 1976-ban

# A kishorgosi templomrom ásatásáról

1964. március 13-án, egy hideg, szeles, nyirkos reggelen, három fizikai munkással, összesen öten megindítottuk a kutatást. Már az első nap eredményei biztatók voltak: meg lehetett állapítani, hogy az épület alapjainak legalsó 2-3 körétege; kis részletől eltekintve, sértetlen maradt és hogy az ásatást érdemes folytatni. Az időjárás azonban nem kedvezett, a munkát csak harmadszorra lehetett befejezni. Hadd idézzek egy részletet az akkori terepnaplóból.

„1964. március 14. Ma reggelre megfagyott a talaj. Kellmetlen, hideg délnyugati szél fúj. A munka kezdete 7 órakor, jelen vannak a tegnapiak. Tovább tisztítjuk a nagy gödört, majd tovább követjük az északi falat, amelyet egészen szépen ki lehet venni a sárga homokban. Ezen a részen viszonylag sok a téglatorédek. Jól látható, hogy a falakat szakaszosan és alaposan szétbontották az őskőkésői unokái. (...) A keleti részen annyiban tisztázódott a helyzet, hogy megállapíthatjuk, miszerint az alap belemélyed a törmelékanyagba, illetve a humuszba, vagyis ezt a gépek nem bolygatták meg. A nyugati oldalon a torony alapjait tisztítjuk. Közben kellemetlen, hideg szél fúj, amelyet az állandóan szemelő eső tesz még kellemetlenebbé. Lassanként hóviratar szakad a nyakunkba. Tető vagy szárnyék híján fokozatosan mindannyian elázunk. Nem lehet rajzolni, mérni, írni, kövteni a fejleményeket. 11 órakor végképp be kell fejezni a munkát.”

A feltárást csak tíz nap múlva folytathattuk és még három napot töltöttünk az alapok kutatásával, tisztításával és dokumentálásával. Ezt a munkát tehát összesen öt nap alatt fejeztük be. Az utolsó, harmadik szakasz hét napig tartott, de arról majd az alábbi rekapituláció után.

Legelőször a nyugati részen bontakozott ki egy 370x440 cm kiterjedésű, szabálytalan alakú kövekből, száraz technikával rakott masszív alapfal, a torony alapfala. Ennek mindkét oldalára szerkesztették rá az épület déli és északi oldala. Itt az alapfalak 100 cm szélesek voltak (a templom hajója). A falak a torony sarkát követő 880 cm után mindkét oldalon 90 fokos szögben befelé fordultak, de csak 70 cm-t haladtak egymással szemben, miután ismét 90 fokos szögben megtörték. Itt 530 cm hosszúságban ismét párhuzamosan haladtak (a templom szentélye). A keleti oldalon 100 cm széles alapfal zárta le az épület belső terét. Miután az alapok körben megvoltak, hozzák lehetett fogni azok vizsgálatahoz. Két helyen vágtuk át őket, hogy megállapítsuk az építés menetét. Az a következőképpen folyt le. A kijelölt és kiásott alapárkokba kb. 20 cm vastag réti/mocsári agyagot terítettek, amit nedves állapotban jól ledöngöltek. Erre a rétegre 30-35 cm vastagságban különböző nagyságú, inkább kisebb mint nagyobb kődarabokat raktak. A kövek között keletkezett üregeket homokkal és egészen apró (hulladékok) kötőmellekkel töltötték ki (opus incertum). Erre került az elsőhöz hasonló második agyagos földréteg, amelyet úgyszintén nagyon keményre döngöltek. A második, újabb körétegben már válogatott, nagyobb méretű kövek voltak túlsúlyban. A harmadik, ismét agyagrétegen nyugvó köréteggel (amelyet mi már nem találtunk meg, mert korábban elhordták) már feltehetően feljutottak a föld felszínére. Úgy, ahogy Móra Ferenc Ötömösön egy hasonló épületnél megfigyelte. A felszín elérése után más építési technikák kezdtek alkalmazni, a habarccsal kötött téglafalat (opus italicum). Ilyen téglafalnak csak az északi fal nyugati, egészen kis darabján találtuk meg

a maradványait. Hogy a téglafal, akármilyen magas is, de körbe futott, abból volt látható, hogy a habarccsormozsák az ásatási terület minden pontján hebe voltak keverve a homokba illetve szürke agyagba. Szembetűnő volt azonban, hogy sem a habarcs, sem a téglatorédek nem voltak jelen olyan mennyiségben, aminek az alapján azt állíthatnánk, hogy a felszín feletti részeket egészében a mindenkor nagyon órága téglából emelték volna. A téglák szűkösségével szemben a halomnak a tetemes része homokkal keverve a többször is említett szürke agyagból tevődött össze. Ebből nem nehéz kikövetkeztetni, hogy az alacsony téglafalra agyagos földből furkóztak falakat. Kivételt csak a torony képezett. Az épület arányai alapján a falak magasságát 4-5 méterben, a toronyt 10-12 méterben lehetne feltételelesen megállapítani. Az épület teljes hossza majd 18 m, szélessége pedig 7 és fél méter volt.

Arra vonatkozóan, hogy az épület mivel volt befedve, kézzelfogható bizonyítékaink vannak; a földben rendszertelenül elszórt, égett kovács-szögekől ítélve, szindelyes volt a tetete.

Viszonylag épségben megmaradt alapfalak indokolták tették azt a gondolatot, hogy az objektumot konzerválni kellene, a felszínen megőrizni és nem betemetni, mint azt eredetileg terveztük. Erre pénze a múzeumnak azonban nem volt, a birtokon sem tudták rá alapot teremteni, így azután a Tartományi Műemlékvédő Intézet-től kértünk segítséget. Amikor tőlük ígéretet kaptunk arra, hogy a konzerválást elvégezzük, megbeszéltük, hogy a múzeum számlájára a körletet látogatók fogadására alkalmassá tesszük, a birtok viszont a lelőhelyet drotkerítéssel veszi körül. Ezeket a feladatokat a két fél tisztességesen teljesítette, az Intézet részéről azonban a segítség elmaradt. A munkálatok harmadik szakasza ezzel telt el.

Az épület korának megállapításához nagyon fontos adattal járult hozzá két körülmény. Az egyik az volt, hogy a falak körül összesen 15 sírt sikerült megállapítani, tehát a középkorban szokásban levő templom körüli temetkezés során a temetőt viszonylag rövid ideig használták, ami áttételesen azt jelenti, hogy az építést követően a templom is elég gyorsan megsemmisült. A másik körülmény az volt, hogy a templom belső terének tisztítása, a benne levő nagy mennyiségű homok (lapátal való) kidobálása során egy sirra akadunk, amelyben egy ezüstpénzt találtunk. A pénz Hunyadi János verete volt. Mivel a csontváz faltörések között feküdt, ez azt jelenti, hogy a XV. század közepén az épület romokban volt, a belsejében is lehetett temetkezni.

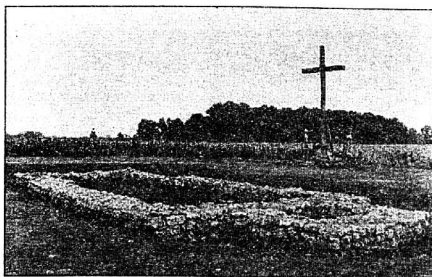
Összefoglalva a feltárással eredményeit a következőket állapíthatjuk meg:

- a feltárást egy közepes nagyságú középkori falusi templomról hozott felszínre;
- a templom, stílus szerint, a román ízlésű templomok sorába, azok közötti is az úgynevezett egyeses szentélyzáródású templomok közé tartozott;

- az egyeses szentélyzáródású templomok típusát a ciszterciák kezdték terjeszteni a XIII. század elején, ami a mi kor meghatározásunkat támasztja alá;

- az ismertett közvetett bizonyítékok szerint pusztulását a tatárok, Batu kán serege okozta 1241-ben. Építését az 1230-as évekre tehetjük.

(Részlet Szekeres László azonos című ismertetőjéből, 6-9., Kanizsa, 1993)



A kishorgosi templomrom

## Középkori települések Északkelet-Bácskában

**A**tárgykörünkbe tartozó területen találkozó három egykori vármegye, Bodrog, Bács és Csongrád vármegyék határai időnként egymás rovására változtak, eltolódtak. Így azután az itt fekvő települések nagyobb részére nem lehet minden időre érvényes meghatározást adni, bár a határokat nagy vonalakban meg lehet húzni. A löszfennsík a Tisza melléke egy részével (Adorján és Szatmár környéke) a XIV. század közepéig Bodrog vármegyéhez tartozott. A Kanizsától északabbra fekvő részek Csongrád vármegye területét képezték. A Tisza jobb parti részei Pészertől, a mai Ada környékétől kezdve ifelele déli és délnyugati irányban viszont Bács vármegyéhez tartoztak. A XIV. század közepétől Csongrád területe nyugati irányban egészen a Bács-ér völgyéig terjedt.

Amikor a régészeti adatokkal való összehangolását végeztem, legtöbbit Iványi István kapitális művét, a Bács-Bodrog vármegye földrajzi és történelmi helynévtárát használtam. Nagyon hasznosnak bizonyult munkám ezen szakaszában Csánki Dezsőnek a múlt század végén kiadott történelmi földrajzának első és második kötete, amelyekben a Bács, illetve Bodrog valamint a Csongrád vármegyei helységek névsora kapott helyet. Csánki könyve azzal is jó szolgálatot tett, hogy több helyen kiegészítette Iványi adatait, és még inkább azt, hogy a helyneveket következetesen eredeti transzkripcióban közölte, amire Iványi nem fektetett kellő hangsúlyt. Mivel minden történelmi helynév tárgyalása előtt kronológiai sorrendben felsorolom, hogy az illető helynevet mikor és milyen formában említi az egyes okiratok, különbséget kell tennem az eredeti névváltozat és a helységnév modern vagy modernizált változata között. Ezért kaptak az eredeti formákkal mindenhol csillagot az egyszerűsített vagy modern használtai formákkal szemben.

Az évszámokat a legkorábbi fellelhető írásos adattól kezdve egészen a XVII. századig sorolom fel, tehát – amikor voltak – a török adókönyvek adatait is felhasználom. Eredetileg csak a mohácsi vészig szándékoztam feltüntetni azokat a településeket is, amelyek a török hódoltság alatt tovább éltek, később azonban láttam, hogy a török delftereken keresztül vissza-visszatükröződik középkori településhálózatunk elhálása, s arra is gondoltam, hogy kár a kéznél levő adatokat kihagyni, mert ha ezekre az adatokra a most nálunk

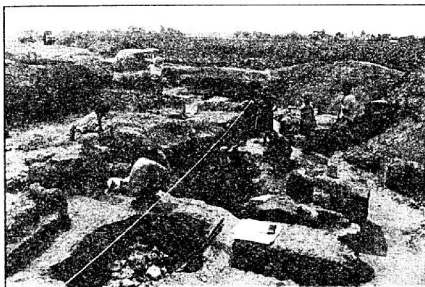
felüldülőben levő helytörténeti kutatások során valakinek szüksége volna, nem lenne célszerű megrövidíteni egyszerűen csak azért, mert a régészet elméletileg nem foglalkozik a nagy összeomlás utáni idők hagyatékával. Ennél későbbi adatokat kivételesen csak akkor használtam, amikor azok egyes települések azonosításánál segítséget nyújthattak.

„Mint Bács vármegyében, Bodrogban is rendkívüli nehézségekkel küszködünk a helységek fekvésének meghatározásával” – írja Csánki Dezső idézett művében, hozzátéve, hogy szerencsére megmaradtak a kalocsai érsekség tizedlajstromai az 1520–22-es évekéből, amelyek a nagy változások előestéjén rögzítették az akkori állapotokat. Ma, az időközben összegyűjtött régészeti adatok birtokában valamivel könnyebben meg tudunk birkózni a problémákkal, mint érdemes elődeink. A kutatások eddigi, de még a mai intenzitásával sem lehetünk azonban megelégedve, mert tartományunkban még sehol sem indult meg egy átfogó vállalkozás középkori örökségünk kikutatására és szintetikus értékelésére. Ki fog tűnni, hogy számos esetben még csak megközelítőleg sem tudjuk az egyes rák maradt történeti helyneveket konkrét régészeti leletekhez kötni, térben lokalizálni, illetve, hogy egy sor olyan templomról, temetőről és településmenyomról van tudomásunk, amelyeknek a neve teljesen ismeretlen előttünk. Természetes tehát, hogy az idézett két szerző művének és Györfy György alapvető összegező munkájának igénybevételével mellett is meghatározásaim egyes esetekben nem egészen biztosak. Csupán néhány esetben teljesen kétségtelen a lelőhely és a név azonossága a régi tiszai átkelőhely környékén. Másfelé az egyes puszták vagy kisebb földterületek hagyományos nevét illesztettem rá arra a településmenyomra, amely az adott területen vagy annak közelében feküdt. A rák maradt pusztanevek a régebbi térképek tanúsága szerint

rendszerint valamelyik patak vagy ér egy-egy szakaszára voltak érvényesek eredetileg, fedve azt a középkori települések is kivétel nélkül a vízjárta helyek magasabb partjain helyezkedtek el.

(...)

(Részlet Szekeres László azonos című könyvéből, 7–8. Forum Könyvkiadó \* A Magyar Nyelv, Irodalom és Hungarológiai Kutatások Intézete, Újvidék, 1983)



Az utolsó nagy ásátáson: Kővágó, 1991 augusztus  
(Fotó: Slobodan Zlatek, Újvidék)

## Az emlékalbumból



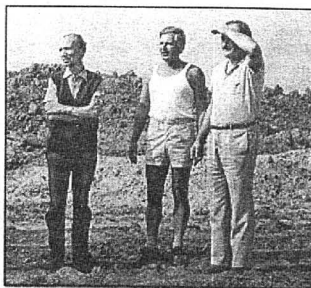
A Városi Múzeum igazgatójaként, 1960-ban



A topolyai végőhíd területén folyó régészeti ásásokat végző csapat. Szekeres László a képen – amely 1973. augusztus 30-án készült – jobbról áll



László Gyula világhírű régészprofesszorral (balról) a „jurta” előtt. A felvételt Topolyán készült, 1973. augusztus 27-én



A Zenta-Máros ásításokon, 1975 szeptemberében. A képen (balról jobbra): dr. Hadzsy Jenő, SZEKERES LÁSZLÓ, Csubela Ferenc



Az egyik tanácskozáson, a sok közül (szemben: Bálint Sándor, a Magyar Szó főszerkesztője)



A Bácsország nyilvános bemutatkozásán, a Szabad Líceumon (Városi Könyvtár), 1995. szeptember 27-én. Balról jobbra (ülnek): Biacsai Antal, Lalla Gábor, Beszedés Valéria, SZEKERES LÁSZLÓ, Tolnai Ottó; (állnak): dr. Vajda Gábor, Magyar László, Ricz Péter, Szabó József



Utolsó felvétele – a Gymnasium 1747–1997 című tanulmány- és dokumentumkötet bemutatóján (1997. december 19.)